

3. Kitekintés. – Az adatok feldolgozása során számos kérdés maradt nyitva. Ezek közül a legalapvetőbb, hogy a látott névszerkezetek mennyiben tükrözik a valós, élőszóbeli névhasználatot, illetve mennyiben a lejegyzés jellegét. Ez természetesen nem válaszolható meg teljes biztonsággal. A névszerkezetek vizsgálata során számos jelét láthattuk annak, hogy a latin szövegben feltüntetett nevek inkább a hivatalos írásbeliség termékei, és távol állnak a mindennapi kommunikációban használt névalakoktól. Ugyanakkor az alapnév latin megfelelőjétől eltérő egyénnévváltozatok (pl. *Peteu*, *Gyan*), valamint a megkülönböztető névelemek egyes típusai (pl. a *dictus*-os nevek, illetve a *dictus de*-vel kapcsolt helynevek) az élőszóbeli névhasználatnak a hivatalos írásbeliségbe való beszűrődésére utalnak.

A korpusz időhatárai nem teszik lehetővé a családnevek tömegessé válásának megfigyelését, ezért a jövőben mindenképpen szükséges lenne a gyűjtést kiterjeszteni legalább a 14. század második felére is. Ebből az időszakból ugyanis még kevesebb adattal rendelkezünk, a 15. századról azonban már több feldolgozás is született, így az időhatárok tágítása – bár területileg nem teljeskörűen – megteremthetné a folytonosságot a 14. század előtti és a 15. századdal kezdődő időszakot átfogó adattárak és vizsgálatok között. Különösen hasznos lehet ennek a korszaknak a névanyaga a névszerkezetek feltételezhető egyszerűsödésének, a latin kiegészítők eltűnésének, a családnevesülés végső szakaszának a megfigyelésében.

Tágíthatóak a gyűjtés keretei földrajzi és társadalmi értelemben is: a kevésbé adatolt területekről és társadalmi rétegekből újabb források bevonásával növelhetjük a nevek számát, pontosabbá téve ezzel az egyénnevek állományáról, az egyes rétegekre és vidékekre jellemző nevekről alkotott képünket.

**KANIZSAI MÁRIA: SZEMÉLYNÉVVIZSGÁLATOK A ZALAI
KAJ-HORVÁTOK KÖRÉBEN 1794-TŐL 1998-IG**

**Eötvös Loránd Tudományegyetem, Szláv nyelvtudomány
Budapest, 2009. 161 lap**

Témavezető: Nyomárkay István

Opponensek: Vig István, Gadányi Károly

Védés: 2010. április 25.

1. A kutatás célja. – Kutatásom célja a Mura mentén élő horvát–magyar kétnyelvű beszélőközösség személyneveinek funkcionális, névgyakorisági és névhasználati szempontú vizsgálata az 1794–1998 közötti időszak egyházi anyakönyveiből merített 5039 névadatot tartalmazó adatbázis alapján.

A kutatási anyag időbeli határai lehetőséget adtak a kronologikus névtani, névélettani vizsgálatra, a kutatási terület, a vizsgált népcsoport kisebbségi jellege pedig szükségessé tette a szociolingvisztikai megközelítést. A legújabb szakirodalomból kiválasztott egzakt és statisztikai jellegű kutatási módszert komplex módon alkalmaztam egy eddig feldolgozatlan területen és anyagon.

Eredményeimmel egzakt tájékoztatást adok egy olyan magyarországi kisebbségi népcsoport személyneveinek használatáról és változásáról, amiről még nem készült átfogó és

önálló kutatás. Munkám bővíti ismereteinket egy asszimilálódó népcsoport nyelvéről, történetéről, életéről, személyneveiről, valamint lehetőséget ad a további tudományos kutatásra és összehasonlításra.

A téma összetettsége miatt disszertációm a nyelvtudomány több területét is érinti, így a szlavisztikát, a dialektológiát, a névtant és a szociolingvisztikát, de a néprajzhoz és a kultúrtörténethez is kapcsolódik. Mindez tükröződik az értekezés felépítésében is: a módszertani bevezető után érintem a magyar és a horvát személynevekhez kapcsolódó alapfogalmakat, áttekintem a jelentősebb horvát és magyarországi horvát névtani munkákat, ezután a zalai kaj-horvátokról írok több szempontot figyelembe véve: a 2001. évi népszámlálási adatok elemzésével a népcsoport kisebbségi helyzetét, majd múltját, életmódját és nyelvének néhány jellemzőjét mutatom be. Mindezen társadalmi és történelmi körülmények ismertetését szükségesnek tartom ahhoz, hogy az etnikai és nyelvi érintkezés állapotában élő beszélőközösség személyneveit, a névhasználatban bekövetkező változásokat, azok okait megérthessük. Értekezésem második felében a forrásanyag feldolgozása során összeállított névlisták korszakonkénti elemzése, a változások, a névváltás és a nyelvsváltás folyamatának leírása következik. Végül röviden kitérek a személynevek használatára a kétnyelvű kommunikációban.

2. Kutatási terület. – Vizsgálatomat a Zala megyében, Nagykanizsa és Letenye közötti öt községben (Tótszentmárton, Tótszerdahely, Molnári, Semjénháza és Petrivente, saját nevükön: Sumarton, Serdahel, Mlinarce, Pustara és Petriba) végeztem. Ezek lakossága a múltban egy közös egyházi anyakönyvi területhez tartozott, melynek még ma is jelentős számú egy tömbben élő horvát nyelvi beszélője van. Az itt élő horvát ajkú népességet területi elhelyezkedése folytán Mura menti horvátoknak nevezzük, akik a magyarországi horvát nemzeti kisebbséghez tartoznak. Anyanyelvüként a horvát nyelv kaj nyelvjárásának megismerjei (muraközi) változatát beszélik, amely az anyaországtól való területi és nyelvi elszigeteltség következtében számos regionális jegyet mutat, egyedülálló nyelvjárásjegyet képez. A népcsoport az asszimilálódó kis népek és nyelvek sorsát éli: már csak az idősebb generáció ragaszkodik anyanyelvéhez. A mai állapot szerint a legfiatalabb generációknál a nyelvsváltás már végbement. A munkám során feldolgozott írott névanyagot a tótszentmártoni és a tótszerdahelyi plébánián vezetett egyházi anyakönyvekből, míg a beszélt neveket a vizsgált területen élő idősebb horvátok segítségével gyűjtöttem.

3. A kutatási módszer. – Disszertációmiban a névhasználaton belül vizsgálom a névgyakoriság mellett a névterheltséget mint egzakt mutatót, mely lehetővé teszi különböző hosszúságú korszakok és eltérő nagyságú területek, eltérő mennyiségű adatot tartalmazó névállományok névgyakoriságának összehasonlítását. Bemutatom a névállomány összetételét, belső struktúráját, az egyes neveknek a névadásban való részesedését, nemek szerinti megoszlását, a jellemző neveket. Minden korszakon belül kiemelem az első öt leggyakoribb név arányát és szerepét.

A vizsgált időszakot a névtani kutatási gyakorlatot követve az anyakönyvekhez igazodva több rövidebb korszakra bontottam. Az említett névtani mutatók és adatok korszakon belüli és korszakok közötti összehasonlító elemzésével a névállományban bekövetkezett változások fő tendenciáit írom le, következtetek a névhasználat és a névdivat jelenségeire. A névgyakoriságot táblázatos formában, az első öt nevet, a terheltséget és más mutatókat pedig grafikonokkal és diagramos ábrákon szemléltetem.

A Mura menti öt község személyneveinek kronologikus változása mellett a vizsgálat során területi szempontot is fegyelembe vettem, így összevetem azokat a környező magyar vidékek (Őrség, Sopron környéke, Ormánság) és az országos személynév-összesítések adataival. A zalai kaj-horvát beszélőközösség személyneveit összehasonlítom egy mura-közi horvát község, Marija na Muri (1963 előtt Sveta Marija) névanyagával is (vö. VARGA ANĐELA 1987. *Ženska osobna imena u Mariji na Muri. Rasprave Zavoda za jezik*, Sv. 13. Zagreb, 175–89), törekedve arra, hogy szélesebb kontextusban mutassam be a Mura jobb és bal partján élő kaj-horvátokra jellemző névhasználat jelenségeit.

Mivel vizsgálódásaimat kétnyelvű népcsoport körében végeztem, felmerül a kérdés, hogy a kétnyelvű közösség társadalmi, nyelvi alkalmazkodásának van-e valamilyen nyoma a személynevek világában. Ezért szociolingvisztikai szemszögből közelíték a nyelvhasználat és névhasználat, nyelvváltás és névváltás folyamataihoz, lehetséges okaihoz. Az anyakönyvi névanyag mellett a vizsgálati területen gyűjtött személyes tapasztalatok és adatok alapján kitérek arra is, hogy a zalai kaj-horvátok hogyan használják a személyneveket a mai köznapi kommunikációban, és milyen beszélt nyelvi változataik alakultak ki.

4. A kutatás eredményei

4.1. A férfi- és női nevek aránya. – Az 1794–1998 közötti 204 év alatt a három anyakönyvből kigyűjtött vizsgálati mintában az 5039 elnevezett személy 83 férfinevet és 121 női alapnevet viselt. A felhasznált nevek számát az elnevezettek számához viszonyítva a női nevek átlagos terheltsége összességében alacsonyabb, a 121 női alapnévből átlagosan 20 leánygyermek, míg a 83 férfinévből 30 fiúgyermek kapott ugyanolyan nevet, ami mindkét nemnél nagy arányú névazonosságot eredményezett. A két nem személyneveinek aránya és eloszlása a teljes időszakban nem egységes, de 1960-ra a névadásban megjelenő új nevek hatására kiegyenlítődött. 1980-ra kicserélődött a teljes női névállomány, s a nevek megterheltsége is jóval alacsonyabb lett. A férfineveknél kissé konzervatívabban, kevesebb névvel következett be a névváltás. A férfi- és női nevek számának növekedési dinamikája között bizonyos fáziseltolódás tapasztalható. A férfi-nevek számának növekedése hullámszerűen ingadozó, a női nevéké viszont 1940-től 1990-ig egyenletesen emelkedő.

4.2. Négyakoriság. – 1794–1998 között a leggyakoribb tíz férfinév az *István, József, György, Márton, János, Jeromos, Mihály, András, Ferenc* és *Tamás*, a leggyakoribb tíz női név a *Mária, Anna, Katalin, Borbála, Ilona, Veronika, Dorottya, Apollónia, Magdolna* és *Éva*. A névelőfordulások száma alapján a nevek között hierarchikus sorrend figyelhető meg. Mindkét nemnél elkülöníthetünk listavezető neveket; ezek között is a névsorrendben magasan elől állnak gyakoriság és terheltség szempontjából az első nevek. A leggyakoribb tíz férfinevet a fiúgyermekek 69,7%-a (1770 fő) kapta. Ebből kilenc országosan ismert és elterjedt név, noha nem mindegyik tájon voltak ugyanilyen népszerűek. A hatodik helyen álló *Jeromos* nagyobb gyakorisága a zalai kaj-horvát névállománynak különleges jelleget ad azzal, hogy csak náluk fordul elő ilyen nagy számban. A nőknél az első tíz névvel a leánygyermekek 79%-át, 1986 főt neveztek el.

Az első tíz férfi- és női név összetétele alapján megállapíthatjuk, hogy a zalai kaj-horvátok névzvlése a hagyományos nevekhez kötődik, hiszen egyetlen újabb név sem tudott olyan népszerű lenni, mint a hagyományos keresztény nevek.

4.3. Névterheltség. – A férfi- és női nevek terheltség szerinti megoszlása nem egyforma. A 20% feletti magas terheltségű nevek csoportja a férfiaknál hiányzik, az *István* és a *József* népszerűségük ellenére is csak a 10–20% közötti terheltségű csoportba tartoznak. A férfinevek gazdagságát a következő két csoport nevei mutatják. Az 1–10% közötti terheltségű csoportba 19 név tartozik, amit az elnevezettek 50%-a, 1298 fő viselt. E nevekről elmondhatjuk, hogy valóban jellemzőek a zalai horvátok névviselésére. A 19 név a teljes férfinévállomány 22,8%-át jelenti. Az 1% alatti terheltségű férfinevek csoportja is igen népes, a teljes névállomány 70%-a, azaz 58 név tartozik ide, amit 351 fő, az elnevezettek viszonylag kisebb hányada, 14% viselt. A női nevek terheltség szerinti részesedése a névadásban más arányokat mutat. A *Mária* 25%-os terheltséggel (628 fő) a leggyakoribb névnek számít. A 10–20% közötti csoportba került az *Anna* és a *Katalin*. Ez a három név uralta a női névadást egészen 1950-ig. A 1–10% közötti csoport a nőknél jóval szűkebb, mint a férfiaknál, 11 női nevet 30%-os részesedéssel 760 fő használt. A legnépesebb az 1% alatti és az egyszer előforduló nevek csoportja. Többségük új név, de néhány korábbi (*Anasztázia*, *Lúcia*) is akad közöttük. Az 1% alatti terheltségű nevek száma 61, ami a teljes névállomány 50%-a; ezeket 344 fő, az elnevezettek 15%-a viselte. 44 női név csak egyszer fordul elő; ezek a névállomány 36%-át alkotják, és az elnevezett leánygyermek 25%-át azonosítják. A felhasznált nevek magas száma és a névadásban való részesedése alapján megállapíthatjuk, hogy a zalai horvátok névállománya a vizsgált 204 év alatt nagy névgazdagságot mutat, változatos és sokszínű, ugyanakkor a nagy terheltségű és kis számú domináns nevek hosszan tartó jelenléte egyhangúságot is eredményezett.

4.4. Névízlés. – A személynévállomány és a kollektív névízlés formálásában az 1794–1998 közötti időszakban két tényezőnek volt elsődleges szerepe: a keresztény vallási alapon kialakult közösségi névadási tradíciónak, illetve az ahhoz való kötődésnek és a mindenkori magyar névdivatnak. A névanyag változása természetesen szorosan összefügg a népcsoport társadalmi-gazdasági, szociológiai és nyelvi helyzetével, életkörülményeivel és azok változásával. A zalai kaj-horvátok igen hagyománytisztelőknek bizonyultak, mert a hagyományos nevek túlsúlya sokáig megmaradt névadásukban, és az új nevek később érték el hozzájuk, mint ahogy azok országszerte népszerűek lettek. Névállományuknak sajátos színezetet adnak azok a nevek, amelyek náluk gyakoribbak, más vidéken hiányoznak vagy kevésbé népszerűek. Ilyen, regionálisan gyakoribb használatú nevük a *Márton*, *Jeromos*, *Mátyás*, *Márkus*, *Jakab*, *Flórián*, *Vince*, *Gáspár*, *Balázs* és *Iván*, a nőknél a *Borbála*, *Dorottya*, *Apollónia*, *Magdolna*, *Franciska*, *Veronika*. Ezek között a *Jeromos/Rémus* zalai kaj-horvát tájnévnek tekinthető, hiszen egyetlen más vidék névanyagában sem volt hasonlóan gyakori és terhelt, mint ahogy specifikumnak tekinthető a horvát nevek (*Milán*, *Dusán*, *Zorán*, *Miléna*, *Jászmina*) gyakoribb jelenléte is.

4.5. Névváltás és nyelvváltás. – Kétnyelvű közösségben a nyelvválasztás és a névválasztás is alkalmazkodásnak tekinthető. Az a generáció, amely a zártabb, egynyelvű kaj-horvát közösségben nevelkedett, melynek anyanyelve még a kaj-horvát, de nyelvhasználatára már a kétnyelvűség jellemző, még ragaszkodik a hagyományos nevekhez. Ennek tagjai életmódot váltva, a közösségből kilépve megtapasztalták ugyan az újat, de még a régi normákhoz és névadási hagyományokhoz is kötődnek. Így az 1950–1960 közötti években a hagyományos nevek mellett már egyre népszerűbbek a névállományba

bekerülő új nevek is (*László, Zoltán, Gábor, Vilmos, Aranka, Ibolya, Ildikó, Erika*). Az a korosztály, amelynek már nincs erős közösségi kötődése és élménye, a kétnyelvűségbe születik bele, nyelvhasználata eltolódik a magyar felé, életmódja nyitottabb, iskolázottsága, tájékozottsága pedig magasabb, már lecseréli a korábbi hosszú életű neveket teljesen újakra, mivel a hagyományos nevekhez nem kötődik emocionálisan, elavultnak tartja őket. A zalai horvátok névválasztása 1960-ig a hagyomány és az új között mozgott, utána pedig az újat választva a magyar névdivatot követték, mert modernnek akartak lenni, megszerették a szép és változatos, egyedi neveket. 1970 után már nem beszélhetünk regionális vagy jellemző nevekről, mert tömegével áramlanak az új és még újabb divatnevek a névadásba. A hagyományos nevek hosszú életét és magas terheltségű használatát a nyelvi, etnikailag meghatározott, hagyományos közösséghez és normához való kötődés jelének tekintem, amit generációváltás, nyelvváltás és névváltás követ.

A névhez kapcsolódó érzelmi, hangulati érték is befolyásolhatja a névzés alakulását. 1960-ig a zalai horvátok a közösségen belül szinte kizárólagosan kaj-horvátul beszéltek. A köznapi informális beszédhelyzetben a személyneveket is horvátul, becézve használták, a teljes névalakot csak ritkán. A magyar névalaknak csak a hivatalos, magyar nyelvű kommunikációban volt szerepe. Horvát nyelven a hagyományos személynevek becézett alakjainak nagyobb repertoárja állt rendelkezésre, mint magyarul, s igen változatos hangulati, emocionális érték kapcsolódott hozzájuk. A személynevek a horvát–magyar nyelvi érintkezés, a fonetikai és morfológiai igazodás számos nyomát magukon viselik, ezért gazdag információs és szociolingvisztikai tartalommal bírnak. Szóbeli használatukat pedig a kétnyelvű beszélőközösségben kialakult szokásrendszer és az egyén kommunikációs kompetenciája határozza meg.

**FIRISZ HAJNALKA:
MAGYAR EREDETŰ CSALÁDNEVEK
A BÁCS-SZERÉMI RUSZINOKNÁL**
Eötvös Loránd Tudományegyetem, Szláv nyelvtudomány
Budapest, 2010. 407 lap
Témavezető: Zoltán András
Opponensek: Kocsis Mihály, Zsilák Mária
Védés: 2010. május 14.

1. A témáról. – A bács-szerémi ruszinok Bácskába történő bevándorlása előtt, mely a 18. század közepén ment végbe, ősük Abaúj, Borsod, Szabolcs és Dél-Zemplén megyékben, vagyis magyar nyelvű környezetben éltek. A magyar eredetű családnevek, valamint a ruszin nyelvben található számos magyar jövevényszó tanúskodik a sok évszázados ruszin–magyar együttélésről, illetve a ruszin–magyar kétnyelvűségről.

Tekintettel arra a tényre, hogy a ruszinok Bácskába történő bevándorlásuk előtt és után is Magyarországon éltek, a ruszin családnevek bekerülését, illetve használatukat abban a formában vizsgáltam, ahogyan azok Magyarországon meghonosodtak, figyelembe véve általában a szláv családnevek keletkezési elveit. Ezzel kapcsolatban fontosnak tartom megemlíteni azt is, hogy Magyarországon a családnevek kialakulása még a